

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF HADITH STUDIES/مجلة بحوث الحديث
XVI * 2 * 2018

Hadislerin Anlaşılmasında Tarihî Bağlamın Rolü

Necmeddin ŞEKER*

“The Role of Historical
Context in Understanding
the Hadith”

Abstract: In this study, will be examined the place of the historical and cultural background of narrative texts and the function of the hadith evaluations. In this context, the relation between the historical environment and conditions they existed with, the role of this relation in the discussions on the historicity and universality of hadith and especially the place of the understanding of hadith will be tried through examples.

Citation: Necmeddin ŞEKER, “Hadislerin Anlaşılmasında Tarihî Bağlamın Rolü (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVI/2, 2018, pp. 7-24.

Keywords: Hadith, History, Historical context, Understanding, Background.

I. Giriş

Tarihten günümüze sünneti anlama konusunda bazı zorlukların yaşandığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bu zorlukların bir kısım önemli sebeplerinin olduğu da bilinmektedir. Bunların başında asr-ı saadetten uzaklaşma, zamanın ve muhatapların değişmesi ve sünnetin yaşandığı doğal ortamın kaybolması gelmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in ve sahâbenin kullandığı dilin zamanla değişime uğraması, rivâyetlerin kitabeti ve nakli esnasındaki bir kısım aksaklıklar da bunlardandır. Hakeza mana ile rivâyet şeklinde tezahür eden mefhum veya muhteva rivâyeti, buna bağlı olarak rivâyetlerin kısmen yapı değişikliğine uğramasında etkili olan idrac, tashif, tahrif, ihtisar, taktî vb. unsurlar bu konuda ilk akla gelenlerdir.¹

Nebevî mirasın, tarihin akışına bağlı olarak derlenip toparlanması, kayıt altına alınıp formel hale getirilmesi nispeten gecikmiştir. Bu gecikmenin söz konusu olumsuz neticenin ortaya çıkmasındaki rolü görmezlikten gelinemez. Zira aradaki bu uzun zaman dilimi, buna bağlı olarak ortaya çıkan tarihî, si-

---

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniv., İlahiyat Fak., Hadis, KAHRAMANMARAŞ, nseker38@hotmail.com

¹ Bu konuda bkz. Nurullah Agitoğlu, “Hadiste Bağlam”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18,1 (2013); Nurullah Agitoğlu, “Hadiste Bağlam İnşası”, *The Jurnal for Academic Social Science Studies*, Volume 6, Issue 5, May 2013.

yaşı, fikrî ve ideolojik saikler, hadis/sünnet malzemesinin olduğu gibi koruna-
rak aktarımını güçleştirmiştir.² Bu da murad-ı Nebî'nin doğru anlaşılmasını
olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla söz konusu vasatta varit olup bize ka-
dar ulaşmış olan hadis metinlerinin tamamının bütün çevrenleriyle ve Hz.
Peygamber'in ağzından çıktığı gibi aslını ve amacını muhafaza ederek bu güne
ulaştığını iddia etmek pek mümkün değildir.

Bilindiği gibi her hangi bir sözün Hz. Peygamber tarafından kime nerede
niçin neye binaen söylendiğine dair bilgiler maalesef çoğunlukla ya hafzedil-
miş ya da ihmal edilmiş dolayısıyla da kayda geçirilmemiştir. Hadislerin çoğu
yazılı metin haline getirilirken söz konusu nedenlerden dolayı çoğunlukla si-
yak ve sibakından yani bağlamından soyutlanmıştır.³ O dönem için (belki) çok
da önemli olmayan bu detay bilgiler, yani bu nebevî söz ya da fiillerin hangi
ortamda, neye binaen varit olduğu ya da Hz. Peygamber'in bunları hangi vas-
fıyla söylediği/yaptığı tespit edilemediği için maalesef söz konusu rivayetlerin
anlaşılmasında bir kısım zorluklar ortaya çıkmıştır. Kanaatimizce hadislerin
doğru anlaşılmasının önündeki önemli engellerden birisi sünnetin varit ol-
duğu tarihî ve toplumsal şartların, yani hadislerin ortaya çıktığı/oluştugu doğal
ortamın (vasatın) bilinmemesi ya da göz ardı edilmesidir.

Bu sıkıntıların giderilmesi için tarihî süreçte hadis ilmine bağlı bir kısım alt
disiplinler ortaya çıkmıştır.⁴ Bu disiplinlerden birisi de hadis usûlündeki adıyla
“esbâbu'l-vürûd” ilmidir. Bu ilim, oldukça geç dönemlerde fark edilmekle be-
raber, maalesef tarihten günümüze hadis edebiyatı içinde oldukça zayıf ve cılız
kalmıştır.⁵ Bunun gerekçesini izah etmek ayrı bir çalışmanın konusudur.⁶

² Yavuz Ünal, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, İstanbul: Ensar Yay. 2010, s. 386.

³ Meselâ ders hocalarının hadis halkalarında şifâhî nakillerde bulunurken sadece fikhî hükme medar olan kısmı alıp diğer bağlam bilgilerini terk etmeleri, dolayısıyla da bu bilgileri kayda geçirmemeleri bu sebeplerden birisi olarak gösterilir. Bu konuda bkz. Bilal Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, İstanbul: İz Yayıncılık 2017, s. 85.

⁴ Meselâ hadislerin doğru anlaşılması açısından önem arz eden Garibu'l-hadis, Müşkilu'l-hadis, İhtilâfu'l-hadis, Nasih-mensuh, İlelu'l-hadis, Fıkhü'l-hadis, Şerhu'l-hadis ve Siyer gibi disiplinler bunlardan birkaçıdır. Bu konu için ayrıca bkz. Mehmet Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, İstanbul: Otto Yay. 2017, s. 101.

⁵ Esbâbu'l-Vürûd ile ilgili olarak Ramazan Ayvalı günümüze ulaşmış olan Suyûtî'nin *Esbâbu vürûdi'l-hadis'i* ile İbn Hamza el-Huseynî'nin *el Beyân ve't-Ta'rif fi esbâbi'l-hadis* isimli eserini etraflı olarak tanıtmaktadır. Bkz. Ayvalı, “Ramazan Hadislerin Vürûd Yerleri, Zamanları ve Sebepleri”, *Diyanet Dergisi*, 1989, Cilt, 25 Sayı, 4; Bu konuda ayrıca bkz. Ramazan Ayvalı, “Esbâbü Vürûdi'l-Hadis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I-XXXX, İstanbul, XI, s. 362, 363; Yavuz Köktaş, *Hadis Usulü Yazıları*, İstanbul: Ensar Yay. 2010, s. 207-234; Serkan Demir, “Müstakilleşme Sürecinde Sebeb-i Vürûd Bilgilerinin Bazı Hadis Meselelerinde Kullanımı”, *İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2016/7 (2).

⁶ Bu ilmin müstakil bir disiplin haline gelmesinin ve gelişmesinin gecikme sebebi olarak h. 9. Asra kadar muhtelifu'l-hadis, nasihu'l-hadis ve garibu'l-hadis gibi farklı disiplinler içerisinde kullanılması gösterilir. Bu konuda bkz. Demir, *Müstakilleşme Sürecinde Sebeb-i Vürûd*

Esbâbu'l-vürûd ilmi, bir bakıma rivâyetlerin ortaya çıkış süreci hakkında bize bir fikir verir. Bu da rivâyet metinlerinin oluşumunda etkili olan illetleri tespit etmeye yardımcı olur. Tespit edilen illetler ve sebepler de muhteva itibariyle Hz. Peygamber'in veya sahâbenin sözlerini, fiillerini ve davranışlarını doğru anlamayı ve onlara bina edilecek olan hükümlerde isabetli sonuçlara ulaşmayı sağlar. Ancak biz bu bağlamda esbâbu'l-vürûd'un sadece klasik ve dar anlamdaki muhtevası ile iktifa etmenin hadisleri doğru anlama bakımından yeterli olmayacağını düşünüyoruz. Eğer bir de bu tür rivâyetlerin anlaşılması, zahirî sebebin ötesinde dönemin sosyal, kültürel ve çevresel şartlarına bağlı ise –ki birçoğunda öyledir–, bu durumda söz konusu şartlar göz önünde bulundurulmadan yapılacak değerlendirmeler ciddi problemler doğuracaktır. Diğer taraftan her hadisin sebab-i vürûdu olmayabilir veya bize kadar ulaşmamış olabilir.⁷ Ya da günümüze kadar ulaşmış olan bir kısım rivâyetlerin, sebab-i vüruatlarıyla aralarında bir ilgi kurulmamış olabilir.⁸ Bundan ötürü bu konuda başka yöntemlerin aranması zarureti ortaya çıkmaktadır.

Esbâbu'l-vürûdu da içeren ve daha kapsamlı olan yöntemlerden birisi bize göre hadislerin vürûdunu etkileyen dönemin tarihi ve çevresel faktörlerinin, bir bütün olarak rivâyetlerin anlaşılmasına etkisinin ve katkısının tespit edilmesidir. Biz bunu kısaca "*hadis değerlendirmelerinde tarihî bağlam*" olarak nitelendirmek istiyoruz.⁹ Bundan kastımız, çoğu kere metinde yer almayan ancak metne vücut veren o döneme ait sosyo-kültürel çevre ile tarihî ve toplumsal şartların tespit edilerek hadisle ilgisinin kurulmasıdır. Zira Hz. Peygamber'in sözlerini ve fiillerini anlamak ve yorumlamak için kendisinin de içinde yaşadığı tarihî, coğrafi ve sosyo-kültürel ortamı tanımak; hedeflerini kendileri ile gerçekleştirdiği ilk muhataplarını, bu muhatapların oluşturduğu toplumun olgularını ve bu olgular arasındaki bağlantıları tespit etmek önem arz etmektedir. "Metin-olgu ilişkisi" olarak da nitelendirebileceğimiz bu yaklaşım tarzı hadislerin metinleşme süreciyle ilgilidir. Bu ilişki göz önünde bulundurulmadığı takdirde bir takım anlama problemleri ortaya çıkacaktır. Hadisle hadise arasındaki ilişkinin tespit edilerek dikkate alınması¹⁰ Başka bir ifadeyle Hz.

Bilgilerinin Bazı Hadis Meselelerinde Kullanımı, s. 76-91.

⁷ Nitekim sebab-i vürûdu tespit edilerek müstakil kitaplarda bir araya toplanmış hadis miktarı mevcut literatür içinde devde kulak mesabesinde kalmıştır.

⁸ Günümüze ulaşmış olan Suyutî'nin ve onun kısmen geliştirilmiş hali olan İbn Hamza'nın Esbâbu'l-vürûd ile ilgili kitaplarının her ikisinde de ne yazık ki ele alınan hadisler ile vürut sebepleri arasındaki ilgi ve ilişkiye hiç değinilmemiştir.

⁹ Kuşkusuz hadisleri anlamayı etkileyen ya da yorumuna zenginlik katan konu ile ilgili ayet ve hadisler, sahâbe uygulamaları, tabiîn fetvaları, Arap şiiiri, kıssa ve hikâyeler, darb-ı meseller vb. metin dışı başka unsurlar da vardır. Ancak bizim bu makalede üzerinde durmak istediğimiz husus daha çok hadis metinlerinin oluşumunda etkili olan tarihî, sosyal ve kültürel şartlar, diğer bir ifadeyle hadislerin ortaya çıktığı "vasat"ın onları anlamadaki rolü olacaktır.

¹⁰ Bünyamin Erul, *Hadis Tedkikleri*, Eleştirel Bir Yaklaşım, Otto Yay., Ankara, 2016, s. 119.

Peygamber'in her sözünü ve davranışını, içinde yaşadığı ortam ve bu ortamın doğurduğu şartlar muvacehesinde ele alma zarureti vardır. Onun her hangi bir fiilini/sözünü ortaya çıkaran dinî, dünyevî, hukukî, beşerî, fizikî, coğrafi, tarihî, sosyolojik ve psikolojik etkenler tam olarak ortaya konduğunda, o fiil veya söz bizim için daha anlamlı olacak ve muhtemelen yeni bir boyut kazanacaktır.¹¹

Son dönemlerde bu yönde bir kısım yeni eğilimlerin ortaya çıkması da bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Meselâ Fazlurrahman, Kur'an'ın esbâb-ı nüzulu için: “*ayetlerin tek tek sebepleri olmasa da nüzûl ortamı denen vahiy çağı, müstakil olarak vahyin sebebi kabul edilmelidir*” diyerek Kur'an'ın indiği dönemi, bir bütün halinde, müstakil bir sebep olarak değerlendirir.¹² Ona göre bu yaklaşımı destekleyen en önemli delil, Kur'an'ın kendisidir. Zira Kur'an'da sebebi belli olan ayet sayısı yaklaşık olarak 500 civarında olup¹³ genele nispetle çok az bir yekûnu teşkil etmektedir. Bu da geri kalan ayetlerin, dönemin tarihî ve toplumsal şartlar muvacehesinde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.¹⁴ Bu yaklaşımı hadislerle uyguladığımızda aynı sonuca ulaşmak mümkündür. Hatta Kur'an'ın nüzülü vahiyle gerçekleştiği için, belki her ayeti, indiği tarihî ortamla ilişkilendirmek mümkün olmayacaktır. Oysa çeyrek asra yakın bir zaman diliminde ortaya çıkan hadis/sünnet olgusu, hayatın içinde tarihî bir kişilik olarak yer alan Hz. Peygamber'den, yaşanan bir kısım olayların neticesi olarak varit olmuştur. Dolayısıyla zaman olarak Hz Peygamber ve sahâbe dönemini, mekân olarak da Arap yarımadasını, tarihî, çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleriyle birlikte bir bütün halinde hadislerin tamamı için genişletilmiş bir sebep-i v olarak değerlendirmek mümkündür.

Günümüzde Kur'an ve sünnet değerlendirmeleri için kullanılan “bağlam”¹⁵ ifadesi de bu mülahazayla üretilmiştir.¹⁶ Hiçbir söylemin veya eylemin bağlamından kopuk olarak doğru değerlendirilemeyeceği bilinmektedir. Herhangi bir zamanda ve mekânda söylenen sözün ya da eylemin bağlı olduğu ortam şartlar çerçevesinde daha iyi anlaşılacağından şüphe yoktur.¹⁷ Oysa rivâyetlerin bağlamından koparılarak değerlendirilmesi, günümüz itibarıyla maalesef

¹¹ Bu konuda bkz. Mehmet Görmez, “Hadislerde Delalet Sorunu”, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s. 7, 8.

¹² Fazlurrahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, Ankara Okulu, Ankara, 2002, s. 85.

¹³ bkz. Yavuz Köktaş, *Ana Hatlarıyla Ahkâm Hadisleri*, Ensar Yay., İstanbul, 2013, s. 27.

¹⁴ Nevzat Tartı, *Tarihîlik Düşüncesi ve Hadislerin Anlaşılması*, Otto Yay., Ankara, 2016, s. 52.

¹⁵ Bağlam, felsefî manada bir şeyle doğrudan bir ilişki içinde bulunan; O şeyin bir anlamda kaynağını oluşturan olgular toplamı olarak tanımlanır. Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara, 1996, s. 63.

¹⁶ Bu konuda Agitoğlu'na ait “Hadiste Bağlam”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18,1 (2013 ve “Hadiste Bağlam İnşası”, *The Jurnal for Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 5. May. 2013.

¹⁷ Mustafa Ertürk, *Sünnetin Güncelleştirilmesine Doğru*, İlahiyat Yay., Ankara, 2005. s. 22

hadisleri, problemlerin çözümü yerine kaynağı haline getirmiştir.¹⁸ Bu problemlerin giderilmesi için hadislerin sıyak-sıbak bütünlüğünde değerlendirilmesi son derece önem arz etmektedir.¹⁹ Yavuz Ünal'ın ifadesiyle 'Eğer bir söz ortaya çıktığı bağlamda değerlendirilirse anlam dünyasının kapısını açar. Ortaya çıktığı bağlamdan koparıldığı andan itibaren de yazarın elinde oyuncığa döner, yazar da istediğini ona söylettirir.'²⁰ Nitekim bağlamından koparılarak farklı alanlara çekilen ya da anlamından saptırılan ayet ve hadis sayısı hiç de az değildir.²¹

Biz bu yönüyle bağlamın esbâb-ı vürûda göre daha kapsamlı bir kavram olduğunu düşünüyoruz. Zira her hadisin zahiren ve şeklen görünen bir sebebi vürûdu olmayabilir. Olsa da her zaman ve her hadis için yeteri kadar veri içermeyebilir. Ya da tam açıklayıcı öğeler taşımayabilir. Oysa her hadisin varit olduğu tarihî veya sosyo-kültürel bir arka planı muhakkak vardır. Bu arka plan bize o konuda daha geniş bir perspektif sunabilir. Zira Hz. Peygamber tarihin belli bir döneminde belli bir toplumun içinde yaşamış bir insandır. Dolayısıyla ondan varit olan hadis/sünnet olgusunun bir bağlamının olmadığı düşünülemez.

Hadis değerlendirmeleri bakımından iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılan bağlam kavramı, rivâyet metinlerinin kendi içinde dil, konu, işlev ve varoluşsal yönleriyle iç bağlamı; Hz. Peygamber döneminin tarihî, coğrafi, siyasi, sosyal ve kültürel şartlarının bir bütün olarak hadisleri anlamaya ve anlamlandırmaya etkisi yönüyle de dış bağlamı oluşturur.²² Bunu "olgu bağlamı" veya "sosyal bağlam" olarak nitelendirenler de vardır.²³ Bizim üzerinde durmak istediğimiz husus da bağlamın bu ikinci yönü olan sosyal ve tarihî bağlamdır.

II. Hadislerin Anlaşılmasında Tarihî Bağlamın Rolü

Burada "hadislerin tarihî bağlamı" ifadesinden, Hz. Peygamber'in söz ve fillerini kuşatan zaman, mekân, tarihî, coğrafi, fizikî, sosyal ve kültürel şartlar

¹⁸ Meselâ Şia'nın "Ali'ye eziyet eden bana eziyet etmiştir" ve "Ali'ye dil uzatan bana dil uzatmıştır" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 483.) rivâyetine yaklaşımı bunun tipik bir örneğidir. Zira bu sözün bağlamı ile Şia'nın bağlamından soyutlayarak yüklediği anlam ve yaptığı yorum çok farklıdır. Bu konudaki bir kısım değerlendirmeler için bkz. Mahmut Demir, *Hadis ve İdeoloji*, Otto Yay., Ankara, 2015, s. 139-143.

¹⁹ Selçuk Coşkun, *Hadise Bütüncül Yaklaşım*, s. 21.

²⁰ Ünal, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, s. 20.

²¹ Bu konudaki örnekler için bkz. Mahmut Demir, *Hadis ve İdeoloji*, Otto Yay., Ankara, 2015.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Agitoğlu'na ait "Hadiste Bağlam", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18,1 (2013 ve "Hadiste Bağlam İnşası", *The Jurnal for Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 5. May 2013, s. 117-122. Ayrıca bkz. Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Otto Yay., Ankara, 2015, s. 322,323.

²³ Bkz. Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s. 322.

ile beşerî olarak var olan her unsurun göz önünde bulundurulmasını kastettiğimizi vurgulamakta fayda vardır. Bu unsurları kendi içinde 1) Tabii-fizikî çevre; 2) Sosyal-kültürel ve iktisadî çevre; 3) Tarihî çevre şeklinde tasnife tabi tutarak üç gruba ayıranlar da vardır.²⁴

Biz bu çerçeveyi biraz daha genişleterek hadis metinlerinin vürûdunu doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen metin dışı unsurları: Tarihî unsurlar, Coğrafi unsurlar, Sosyal ve kültürel unsurlar, Ekonomik unsurlar, Dinî unsurlar, Beşeri unsurlar, Yabancı unsurlar... şeklinde daha geniş bir tasnife tabi tutmanın uygun olacağını düşünüyoruz.

Bu unsurların her birisi örnekleriyle birlikte ayrı ayrı incelenerek ya da her rivâyetin, varit olduğu şartlar ile ilişkisi gözetilerek, hadis metinlerinin oluşumuna ve özellikle de anlaşılmasına etkisi tespit edilmelidir. Ancak böyle bir inceleme,²⁵ bu makalenin sınırlarını zorlayacağı için, biz burada her birini ayrı ayrı ele almak yerine toplu bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

Hız. Peygamber'in nübüvvet vazifesi, devlet başkanlığı görevi ve kendisine has beşerî özellikleri de göz önünde bulundurulmuş yaşadığı dönem, içinde bulunduğu fizikî çevre ve coğrafi bölge, bölgenin iklim şartları, kendisini çevreleyen kültür ortamı, muhataplarının bedevî veya medenî olmaları, mensup oldukları dinî inançlar,²⁶ sahip oldukları değer yargıları, kabilecilik ve kavmiyetçilik anlayışları, sosyal statüleri, kültürel konumları, ekonomik düzeyleri, hayat standartları, içinde yaşadıkları mekânlar, gelenek ve görenekleri, günlük yaşam tarzları, temizlik ve beslenme alışkanlıkları, yeme-içme adabları, aldıkları gıda çeşitliliği, sağlık alanında uyguladıkları tedavi yöntemleri, kullandıkları tıbbî ilaçlar, günlük hayatta kullandıkları araç ve gereçler, besledikleri veya avladıkları hayvan türleri, giyim-kuşamları, ahlâkî değerleri... gibi faktörlerin her birisi ayrı ayrı kendileriyle ilgili varit olan hadis/sünnet değerlendirmelerinde göz önünde bulundurulması gereken önemli unsurlardır.²⁷ Aslında bunların her birisi bir şekilde hadislerin içinde doğduğu vasatı (ortamı) oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle her hadis bir şekilde bu unsurlardan her hangi birisiyle irtibatlı olarak varit olmuştur. Yani hadis/sünnet olgusu Hız. Peygamber'in tebliğ, tebyin, teşri', tebşir, inzar, kaza, ifta, ta'lim, üsve vb. vazifeleri itibarıyla bu vasatın doğal bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Rivâyetler de-

²⁴ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s. 333.

²⁵ Hadislerin doğru anlaşılmasında önemli yeri olan ve Hız. Peygamber dönemine yansıyan Arap toplumunun sosyo-kültürel ve iktisadî hayatı konusunda bkz. Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumunu*, KURAMER, İstanbul, 2017.

²⁶ Mü'min, münafık, müşrik, ehl-i kitap vd. inanç gruplarından hangisine mensup olduklarının bilinmesi, Hız. Peygamber'in onlarla münasebeti veya onlar hakkında söylediği sözlerle ve verdiği hükümlere yüklenecek olan anlamı etkilediğinden kuşku yoktur.

²⁷ Bu unsurlar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumunu*, KURAMER, İstanbul, 2017.

ğerlendirilirken bunların hangisine tekabül ettiğinin tespiti, bağlamının bilinmesiyle mümkün olacaktır.

Hiçbir fikir ve düşüncenin zaman, mekân, tarih, toplum ve kültür ortamlarından bağımsız bir şekilde soyut olarak anlaşılması mümkün değildir. İnsanoğlunun dâhil/fail olduğu her olgu, muhakkak bir sebebe, bir illete, bir hikmete ve bir amaca matuf olarak ortaya çıkar. Hz. Peygamber'in söylem ve eylemleri de böyledir. Zira bu gün elimizdeki kaynaklarda yer alan her hadis/sünnet, tarihin belli bir zaman diliminde ve dünyanın belirli bir coğrafyasında sosyal ve kültürel bir ortamda bir kısım şartlara ve ihtiyaçlara binaen varit olmuştur. İşte bu zaman ve çevre şartlarının bilinmesi, Hz. Peygamberi ve onun söz ve fiillerindeki maksadı ve muradı doğru anlamamızı kolaylaştıracak önemli faktörlerdir. Bir söz için "kim demiş, kime demiş, hangi makamda (hangi vasfiyla) söylemiş, ne zaman, nerede söylemiş vb. sorular"²⁸ cevabını bulduğunda önemli boşluklar dolmuş, sorular da cevaplanmış olacaktır.

Bu tarihî arka planın dikkate alınması bize hadis ve sünnet etrafındaki bir kısım tartışmalı soru(n)lara doğru cevap verebilme imkânı sağlayacak, eleştiri konusu olmuş birçok rivâyet etrafındaki tereddütler de giderilmiş olacaktır. Nitekim günümüzde tarihî arka planı veya bağlamı gözetilmeden, yani Hz. Peygamber dönemi ve o dönemin tarihî ve kültürel şartları dikkate alınmadan aceleyle yapılan yorumlarla bazı sahih hadislerin bile acımasızca eleştirildiğini görüyoruz.²⁹ Oysa söz konusu faktörler göz önünde bulundurularak yapılacak değerlendirmeler, özellikle tartışmalı rivâyetler ile ilgili istifhamları ve tereddütleri izale edecek, onların reddini değil, doğru anlaşılmasını sağlayacaktır.

Burada tarihî bağlamın hadis değerlendirmedeki önemiyle ilgili bir hususa dikkat çekmekte fayda mülâhaza ediyoruz. O da tarihî arka planı bilinmeyen rivâyet metinlerinin hangisinin dinî, hangisinin dünyevî veya hangisinin tarihî, hangisinin evrensel olduğunun tam olarak ayırt edilememesidir.³⁰ Çünkü Hz. Peygamber'in bunları hangi vasfiyla yaptığı veya söylediği hususu, çoğu rivâyette kesinlik kazanmış değildir.³¹ Dolayısıyla da birçok tartışmaya yol aç-

²⁸ Hadislere 5N1K formülünü uygulayan Mustafa Işık bu konuda birçok örnek verir. Bkz. Mustafa Işık, *Hadisleri Anlama Yöntemi*, Lâçin Yayınevi, Kayseri, 2014.

²⁹ Bu konudaki örnekler için bkz. Hayri Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2010. 268-276.

³⁰ Hadislerin tarihiliği ve evrenselliği ile ilgili tartışmalar ve esbâbu'l-vürûdun bundaki etkisi konusunda bkz. Nevzat Tartı, *Tarihîlik Düşüncesi ve Hadislerin Anlaşılması*, Otto Yay., Ankara, 2016, s. 83-86.

³¹ Meselâ Hz. Peygamber'in yaptığı antlaşmalar, aldığı savaş kararları, savaşlardaki stratejiler, uyguladığı had cezaları ile ilgili tartışmalar bunun örneklerindedir. Hz. Peygamber bu cezaları nübüvvet vasfiyla mı yoksa toplumun emniyeti ve devletin istikrarı adına devlet başkanı olarak mı uygulamıştı. İslâm hukukunun önemli tartışma konularından birisi olan bu ve benzeri meseleler için bkz. İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, s. 50-65.

mıştır. Zira onun peygamber olarak yaptıkları ve söyledikleri olduğu gibi, devlet başkanı olarak yaptıkları ve söyledikleri de vardır. Hatta sade bir insan olarak ifade ve icra ettiği bir kısım beşerî tasarrufları da vardır.³² Hangi tasarruflarının nübüvvete taalluk ettiği, hangilerinin etmediği, peygamberliğinin dışındaki tasarruflarının bağlayıcı olup olmadığı, bağlayıcı olanların ne hüküm ifade ettiği her zaman açıklanmamıştır.

Her ne kadar bazı rivâyetlerde yer alan karinelere rivâyetin bağlamına işaret ediyor³³ olsa da, bu durum her zaman ve her rivâyet için geçerli değildir. Buncandır ki sahâbe zaman zaman Hz. Peygambere neyi hangi vasfıyla yaptığını veya söylediğini sorma ihtiyacı hissetmiştir.³⁴ Buna rağmen bir kısım tasarruflarının bağlayıcılık açısından niteliği tam anlaşılamamış, dolayısıyla da bu konuda bazı ihtilaflar zuhur etmiştir. Bu rivâyetlerle ilgili ihtilafların çoğu, özellikle de fikhî / hukukî olanlar, ne yazık ki tarihten günümüze tam olarak gidilebilmiş de değildir. Bu hususta Hz. Peygambere atfedilen rivâyetlerin birincisi beşerî diğeri de risaleti ile alakalı olmak üzere iki farklı alanda varlık kazandıkları söylenebilir. Ancak bunun kategorik bir ayırımdan ziyade anlamayı ve hüküm çıkartmayı kolaylaştırabilecek basit bir tasnifi ifade ettiği dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Zira Hz. Peygamber, Resul olarak aldığı bir talimatı tebliğ ederken aynı zamanda da kul olarak yaşamakta, dolayısıyla nasıl yapılacağını göstermek suretiyle ümmeti için örnek oluşturmaktaydı.³⁵ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in nübüvvet vasfıyla diğer vasıfları zahiren birbirinden ayırt edilemeyecek kadar giriftir. Neyi hangi vasfıyla yaptığı veya söylediği konusunda bir açıklama veya karine yoksa hükmün dinî mi dünyevî mi olduğunu tespit etmek mümkün olmayacaktır. Böyle bir durumda da ancak metnin arka planını oluşturan unsurların analiz edilmesi, buralardan elde edilecek bir kısım karinelere yardımıyla Hz. Peygamber'in neyi, nerede, hangi vasfıyla yaptığını veya söylediğini anlama imkânı sağlanabilecektir. Yani Hz. Peygamber'in tasarruflarının alanı ile ilgili bu çıkmazların giderilmesinin ve onun mesajının daha sağlıklı anlaşılabilmesinin yolu, yukarıda söz konusu ettiğimiz

³² Hz Peygamberin bu tasarruflarının taksimi konusunda bkz. İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, s. 50-62.

³³ Meselâ "Berire olayı" olarak bilinen rivâyet bunun örneklerindedir. Rivâyete göre Hz. Âişe'nin azatlısı olan Berire bir köle olan eşinden boşanmak ister. Kocası bu durumu Hz. Peygambere taşır. Hz. Peygamber Berire ile konuşup boşanmaktan vaz geçmesini ister. Bunun üzerine Berire Hz. Peygambere bu teklifinin bir vahiy mi yoksa kendi görüşü mü olduğunu sorar. Hz. Peygamber kendi görüşü olduğunu, vahiy olmadığını söyleyince Berire fikrinden vaz geçmeyeceğini bildirir. Bu konuda bkz. Buhari, Talak, 15,16.

³⁴ Bunu daha çok Hz. Peygambere "bu vahiy midir, kendi görüşünüz müdür? şeklinde sorarak anlamaya çalışırlardı. Vahiy olduğunu öğrendiklerinde itiraz etmeden itaat ederlerdi. Vahiy olmadığını anladıklarında da çekinmeden kendi görüşlerini veya tekliflerini Hz. Peygambere arz ederlerdi. Bu konudaki örnekler için bkz. Bünyamin Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2014, s. 193-232.

³⁵ Ünal, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, s. 20.

faktörlerin göz önünde bulundurulmasından geçmektedir.

Hız. Peygamberi en doğru anlayan neslin sahâbe olduğu bilinmektedir. Bu anlayışın oluşmasında yukarıda söz konusu ettiğimiz mülahazaların etkili olduğu hususunda kuşku yoktur. Zira onlar Hız. Peygamberle aynı zaman diliminde ve aynı coğrafyada yaşıyorlardı. Aynı dili konuşup, aynı kültürü paylaşıyorlardı. Çoğu kere aktif olarak varit olan olayların faili veya muhatabı konumunda bulunuyorlardı. Dolayısıyla da Hız. Peygamber'in neyi nerede ne zaman, hangi vasfiyle ve hangi maksada matuf söylediğini veya yaptığını, yani yaşadığı olayların arka planını veya söylediği sözün bağlamını çok iyi biliyorlardı. Hadislerin hem vürûdunda hem de sonraki nesillere naklinde onların rolü yadsınamaz. Daha doğrusu rivâyet metinlerinin tarihî bağlamlarının tespitinde sahâbe faktörü en önemli unsurlardan birisidir. Ancak sahâbe asrından bu zamana, rivâyet metinlerinin arka planını oluşturan birçok şey değiştiği ya da kaybolduğu için, hadislerin büyük çoğunluğunun vürûd sebebi de maalesef günümüze taşınmamıştır. Bu durumda bizim sünneti onlar gibi okuyup değerlendirebilmek için o asrın tarihî, sosyal ve kültürel şartlarını bilmemiz icap edecektir. Yani bir bakıma söz konusu dönemin fotoğrafını bir bütün olarak görüp okumamız gerekecektir.

Her hangi bir metnin salt lengüistik kurallarla ya da literal yaklaşımlarla doğru anlaşılamayacağı bilinmektedir. Nitekim bağlamından koparılıp değerlendirilmeye tabi tutulan birçok rivâyet bundan dolayı yanlış anlaşılmaya hatta bazen reddedilmeye maruz kalmıştır.³⁶ Dolayısıyla sadece zahirî mana ile iktifa edilmemeli, her söz ve fiil ve bunların yazılı belgeleri olan metinler, bağlamları ile birlikte mütalaa edilmelidir. Yani konuşan, dinleyen/muhatap, ikisi arasındaki ilgi/bağ; konuşulan ortam ve hatta konuşmaya tanık olanların konuşulanlarla ilgisi/ilişkisi göz önünde bulundurulmalıdır.³⁷ Bir başka ifadeyle bir metni anlamak sadece o metnin dilini anlamaktan ibaret değildir/olmamalıdır. Metnin ortaya çıktığı ortam ve çevresel faktörler bilinmeden veya gözetilmeden ona yüklenecek salt zahirî anlam eksik ve kısır kalacaktır.³⁸ Nitekim yukarıda ifade ettiğimiz gibi birçok rivâyet, bağlamı gözetilmeden sadece lafzî yorumlara tabi tutularak yanlış anlaşılmaları ve bir kısım fikhî ihtilaflara sebep olmuştur.

Bunun yanında Hız. Peygamber'in kullandığı dilin, seçtiği üslubun, tercih ettiği kavram ve terimlerin mana ve muhteva bakımından anlamını koruyarak günümüze kadar gelip gelmediği de ayrıca incelenmesi gereken bir husustur. “*Dillerin de bireyler ve toplumlar gibi değişerek geliştiği*” ilkesinden hareketle

³⁶ Bu mantıkla hareket eden Zahirî mezhebi başta olmak üzere birçok yaklaşım sünnetin yozlaşmasına neden olmuştur.

³⁷ Özafşar, *a.g.e.*, 324.

³⁸ Bu konuda bkz. Agitoğlu, “Hadiste Bağlam”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18:1 (2013), ss. 105-132.

Hız. Peygamber'in kullandığı dilin geçirdiği aşamalar, söz konusu dildeki anlam daralması-genişlemesi veya buharlaşması, onun anlatmak istediği asıl maksadı günümüze ne kadar taşıyabildiği tartışılabilir. Hadislerin mana ile rivâyetini ve lafız bakımından bir kısım râvî tasarruflarına ma'ruz kaldığını da göz önünde bulundurduğumuzda bu soruya pek olumlu bir cevap veremeyeceğimiz aşikârdır. Dolayısıyla sünneti değerlendiren dildeki bu değişimin de dikkate alınması gerektiğini ifade etmeliyiz.³⁹ Bu da ancak rivâyet metinlerinin ortaya çıktığı dönemin dilini kendi tarihî şartları içinde değerlendirmekle mümkün olacaktır.⁴⁰

Hadislerin kahir ekseriyeti maalesef tarihî bağlamından yoksun olarak günümüze ulaşmıştır. Bağlamı bilinmeyen ya da tespit edilemeyen bu hadislerdeki muğlaklığı veya tenakuzu gidermek için gerekirse akla başvurup yorum yapma yoluna da gidilecektir.⁴¹ Hatta çağdaş bir kısım araştırmacılara göre terazu gidermek için ortaya konulacak olan düşünce/yorum, bu yönüyle sebebi vürûd yerine geçecektir. Bu durum klasik anlamdaki sebep-i vürûd değil, dönemin tarihî ve sosyo-kültürel ortamını göz önünde bulundurup sebebin alanını genişleterek buradan elde edilen karinelerle sebep-i vürûdun akli çıkarımlarla tespiti dir.⁴²

Hadislerin bize anlatmak istediği manaya etki eden ancak çoğu kere metinde görünmeyen söz konusu yerel ve tarihî unsurların aklen tespiti için ister istemez metne bir kısım sorular sormak gerekecektir. Meselâ bu konuda akla ilk gelen bazı sorular şunlardır: Bu rivâyetler Mekkî miydi? Medenî miydi? Sözü söylenildiği zaman savaş zamanı mıydı barış zamanı mıydı? Hz. Peygamber bir sözü hizada mı seferde mi söyledi? Bize aktarılan olay mescitte mi pazarda mı, vuku bulmuştu? Mevsim kış mıydı yaz mıydı? Hava soğuk muydu, sıcak mıydı? Vakit gece miydi gündüz müydü?⁴³ Muhatap(lar) -mü'min, münafık, müşrik, ehl-i kitap gibi- hangi inanç grubuna mensuptu? Rivâyete konu olan husus dinî miydi, örfi miydi yoksa Peygamberimizin sadece kendine has bir husus muydu? Eğer hadis bir soruya verilen bir cevap şeklinde varit olduysa, soruyu soran kadın mıydı, erkek miydi? bedevî miydi, şehirli miydi? Varit olan rivâyet sadece iki kişi arasındaki özel bir konuyla mı ilgiliydi yoksa o mecliste bulunan bütün cemaate hitaben mi varit oldu? Hz. Peygamber bunu hangi

³⁹ Bkz.. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1997.S.169-184. Ayrıca bkz. Özafşar, a.g.e., 325.

⁴⁰ Garibu'l-hadis edebiyatının bu konuda bize zengin malzeme sunduğunu ifade etmeliyiz. Meselâ bkz. İbn Esir, *en-Nihâye fi garibi'l-hadîs*, Mektebetu'l-İlmiye, Beyrut, ts.

⁴¹ Burada kullanılacak aklın ölçüsünün ne olacağı, sınırlarının nereden başlayıp nerede biteceği bilinemediği için bu hususta ihtiyatlı olmak gerekir. Bu konuda bkz. Köktaş, *Hadis Usûlü Yazıları*, 220.

⁴² Bu konudaki bazı örnekler için bkz. Köktaş, *Hadis Usûlü Yazıları*, 112-223.

⁴³ Ayvalı, "Hadislerin Vürûd Yerleri, Zamanları ve Sebepleri", *Diyanet Dergisi*, 1989, Cilt, 25 Sayı, 4, s. 146-147.

vasfıyla söyledi? Bu vb. soruları çoğaltabiliriz. Bize ulaşan rivâyet metinleri ile ilgili isabetli değerlendirmelerin yapılabilmesi, kısmen de olsa bu soruların doğru cevaplarının bilinmesine bağlıdır. Bu cevaplar da akıl yürütme yoluyla tespit edilerek söz konusu rivâyetlere uygulanacaktır.

Her hadis için bütün bu soruların cevaplarını tek tek bulabilmek elbette her zaman mümkün olmayabilir.⁴⁴ Bunun için atılacak ilk ve en önemli adım aynı konudaki bütün rivâyetleri bir araya toplamak, bu rivâyetler arasında sorularımıza cevap teşkil edecek unsurlar olup olmadığına bakmak olacaktır. Tespit edilen unsurlar ile söz konusu rivâyetler arasında kurulacak mantıksal örgüler bize rivâyet metinlerini daha sağlıklı değerlendirme imkânı verecektir. Birçok rivâyet ile ilgili sorunların bu yöntemle giderildiği tartışmasız bir gerçektir. Oluşmuş erken dönemlerden itibaren bu yola başvurulduğu, hatta buna binaen hadis imamlarının birçoğunun aynı konudaki bütün rivâyetleri birlikte müta-laa etmeyi kendilerine ilke edindikleri bilinmektedir. Zira bir râvînin görmediği veya göremediği bir ayrıntıyı bir başka râvî pekâlâ görmüş veya dikkate almış olabilir. Hadis mecmualarında bunun çok sayıda örneğine rastlamak mümkündür. Eğer problemi bu yolla çözmek mümkün değilse, bu durumda yapılacak şey, yukarıda söz konusu ettiğimiz dönem bir bütün olarak değerlendirmek ve hadisleri bu şartlar muvacehesinde illet-hikmet, araç-amaç ve lafız-mana bütünlüğü içerisinde ele alma ve değerlendirme yoluna gidilecektir.

Sebeb-i vürûdu olmayan veya bilinemeyen rivâyetleri doğru anlamak ve doğru değerlendirebilmek için temel hadis kitaplarının dışında özellikle siyer, meğazi, menâkıb, şemâil ve delâil türü kaynaklara başvurulabilir. Bu konuda ayrıca erken dönem İslâm tarihi eserleri ve sahâbeyi tanıtan rical/tabakat kitapları da unutulmamalıdır. Özellikle siyer ve meğazi kitapları başta olmak üzere bu eserler, bir yönüyle bizim burada anlatmak istediğimiz ve rivâyetlerin arka planını oluşturan metin dışı unsurları ihtiva eden temel kaynaklardır. Diğer taraftan hadis şerh kitaplarındaki bazı değerlendirmeler de metinlerin anlaşılması için bir bakıma akıl yürütme yoluyla yapılan yorumlardan ibarettir. Zira bu kitaplarda hadis metinleri siyak-sibaklarıyla ve aynı konudaki diğer rivâyetlerle birlikte değerlendirilmekte hatta vürüt dönemine ait bazı tarihî verileri de de ihtiva etmektedir. Bu bakımdan zahiren problemlili görülen rivâyetler için öncelikle şerh kitaplarına bakılmalıdır.

III. Tarihî Bağlamı Bilmenin Hadis Alanındaki Bazı Problemlerin Giderilmesine Katkısı

Kanaatimizce hadisler için bağlamın veya arka planın tespit edilmesinin fonksiyonel değeri, sadece hadisleri anlama ve yorumlama ile sınırlı değildir.

⁴⁴ Her ne kadar bir kısım hadislerin sebeb-i vürûdu metnin içinde veya farklı rivâyetlerinde yer alıyor olsa da hadislerin geneline nispetle bu çok az bir yekûnu teşkil etmektedir. Suyûtî'nin eserindekilerle birlikte İbn Hamza el-Huseynî'nin esbâbu'l-vürûdunu tespit ettiği hadis sayısı toplamda 1830 kadardır.

Bilakis hadis ilminin önemli bir kısım sorunlarına çözüm üretme bakımından da ehemmiyet arz etmektedir. Meselâ hadislerin sıhhatinin tespitinden tutunuz, tearuz olup olmadığına; nesh olgusundan tarihilik ve yerellik ikilemine kadar birçok sorunun çözümünde, söylenen sözün veya vuku bulan olayın vürüt sebebi, zamanı ve yeri önemli rol oynamaktadır. Ayrıca ihtilafu'l-hadis ile ilgili problemlerin giderilmesinde, nasih ve mensuhun tespitinde, hadislerdeki garip ve müşkül ifadelerin anlaşılmasında⁴⁵ ve metin tenkidi değerlendirmelerindeki bir kısım çıkmazların izalesinde de bu husus oldukça önemli bir fonksiyon icra edecektir. Aynı şekilde temel kaynaklarda yer alıp tarihi kronolojiye uymayan rivâyetlerle ilgili problemlerin giderilmesi, diğer bir ifadeyle tarihî olaylarla, içinde buldukları zaman dilimi arasındaki uyumsuzluğu ifade eden 'anakronizm'e düşülüp düşülmediğini tespit etmek de bu yolla mümkün olacaktır.⁴⁶ Hadisleri tarihlendirmedeki önemi ve özellikle de fıkhı'l-hadis bağlamında mutlakın takyidi, mücmelin tafsilî, umumun tahsisi, hükmün illetinin tespiti ve müşkülün beyanı gibi önemli hususlar⁴⁷ açısından da tarihî, coğrafi ve sosyo-kültürel ortamın ve şartların bilinmesi ve vuzuha kavuşturulması önem arz etmektedir.

Hadis ve sünnetin içinde vücut bulduğu tarihî ve sosyal şartları bilmenin önemli kazanımlarından birisi de hadislerin vürûduna sebep olan olay ve olguların, ortaya çıkış süreçlerindeki döneme dair kıymetli tarihî ve kültürel malzeme içermeleridir. İslâm kültür tarihinin temel kodlarının saklı olduğu asr-ı saadet dönemi bu yönüyle zengin bir mirası barındırmaktadır. Esbâb-ı vürûdu ile birlikte kayda geçmiş hadis metinlerine bu gözle ve biraz da dikkatlice baktığımızda bunu görebiliyoruz. Zira bu metinler, o dönemin dili başta olmak üzere, örf ve adetlerinden tutunuz geleneklerine kadar, yeme-içmeden, giyim-kuşama, sağlıktan ekonomiye, hukuktan siyasete kadar, birçok konuda bize malzeme vermektedir. Mekke ve Medine'deki yaşam, Hz. Peygamber'in şireti, gazveleri ile ilgili tarihsel malzeme de bu kabildendir.⁴⁸ Dolayısıyla bu malzemenin satır aralarından Hz. Peygamber ve sahâbe dönemine dair orijinal ve kıymetli tarihî ve kültürel bilgiler elde etmek mümkündür. Hatta bu yolla İslâm öncesi örf ve adetlerinin bir kısım izlerini de sürmek mümkün olacaktır. Yukarıda ifade edildiği üzere özellikle hadis şerh kitaplarının o döneme ait tarihî ve kültürel değerler bakımından zengin kaynaklar olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁵ Demir, *Müstakilleşme Sürecinde Sebeb-i Vürûd Bilgilerinin Bazı Hadis Meselelerinde Kullanımı*, s. 76-101.

⁴⁶ Bu konudaki bir kısım örnekler için bkz. M. Said Hatiboğlu, "Müslüman Âlimlerin Buhari ve Müslime Yöneltiltikleri Eleştiriler", *İslâmî Araştırmalar*, Hadis Sünnet Özel Sayısı, Cilt:10, Sayı,1,2,3 997, s. 10-12.

⁴⁷ Bu konudaki örnekler için bkz. Suyutî, *Esbâbu'l Vürûd*, 5,6; Ayvalı, "Esbâbü Vürûdi'l-Hadis", *DİA İslâm Ansiklopedisi*, II/362.

⁴⁸ Ali Arslan, "Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2014. s. 68.

Bu bilgilerin siyer araştırmaları ve özellikle siyer-hadis ilişkisi açısından da önemli olduğunu düşünüyoruz. Hadislerin doğru anlaşılması için siyer ilminin çok iyi bilinmesi gerektiği ve eskiden beri siyer bilmeden hadisleri doğru anlamının zorluğuna yapılan vurgu burada tekrar hatırlanmalıdır. Birbirlerine malzeme sunma bakımından siyer-hadis ilişkisinin önemi de bu vesileyle teyit edilmiş olacaktır. Nitekim siyer ilminin beslendiği kaynaklar da büyük oranda bu rivâyetlerdir.⁴⁹

IV. Konuya Dair rnekler

Anlattığımız bu teorik bilgilerin daha kolay anlaşılabilmesi için burada özellikle tenkit konusu olmuş birkaç misal vermek istiyoruz

Bunlardan birincisi tarihî bağlamından kopuk olarak rivâyet edildiğinden ötürü bir kısım yanlış anlamalara dolayısıyla da tenkitlere medar olan “*Allah yolunda kırbaçla dvlmem, benim için veled-i zina azat etmekten daha sevimplidir*” hadisidir. Bir diğeri de siyak ve sibakından soyutlanarak rivâyet edildiğinden dolayı şiddetli eleştirilere maruz kalmış olan “*Veled-i zina  kişinin en şerlisidir*” hadisidir. Zira her iki hadis de zahiri ve lafzî mana bakımından ciddi problemler taşımaktadırlar. Bundan dolayı da bazı kesimler tarafından ret edilmişlerdir.⁵⁰ Zahiren bakıldığında birincisinde veled-i zinanın azat edilmesi yerilmekte; ikincisinde ise veled-i zina hiçbir sebep ve gerekçe gösterilmeden zina eden kimseler kategorisinde, hatta onlardan daha günahkâr sayılmaktadır. Oysa Hz. Âişe'nin bu rivâyetlerin arka planına dair verdiği açıklayıcı bilgiler, bu eleştirilerin yersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Zerkeşi'nin *el-İcbe*'de ele aldığı üzere Hz. Âişe bu rivâyetlerden birincisi olan “*Allah yolunda kırbaçla dvlmem, benim için veled-i zina azat etmekten daha sevimplidir*” hadisinin vürûd sebebi olarak Beled suresindeki “*fakat o sarp yokuşu geçmedi. Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O bir boynu özlemek (kle azad etmek)tir*”⁵¹ ayetinin inmesi üzerine sahbnenin Hz. Peygambere gidip: “*Ey Allah'ın Rasulü! Bizim azat edecek klelerimiz yok. Bizden birinin sadece kendisine hizmet eden, işlerine koşturan siyah cariyeleri var. Onlara emretsek de zina etseler de çocuklar doğursalar, biz de onları azat etsek ne dersiniz?*” diye sordular. Rasulullah (sav) bunun zerine “*Allah yolunda kırbaçla dvlmem, benim için (böyle bir yola başvurarak) veled-i zina azat etmekten daha sevimplidir*” buyurdu. Diğer taraftan “*veled-i zina  kişinin en şerlisidir*” sözü için de münafıklardan Rasulullah'a eziyet eden bir adam vardı. Rasulullah (sav) *falana karşı kim bana yardım edecek*' buyurunca, ona “*Ey Allah'ın Rasulü o, üstelik bir veled-i zinadır denildi. Rasulllah'da ‘O (kimse bana yaptığı eziyetten dolayı) n en şerlisidir*”

⁴⁹ Siyer-hadis ilişkisi konusunda bkz. Tufeyl Umeruddin, “Siyer-i Nebi'ye Yeni Bir Bakış”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 499-505; zaşar, a.g.e., 336-338.

⁵⁰ Bu konudaki bir takım eleştiriler için bkz. Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2010, s. 268-275.

⁵¹ Beled, 90/11-13.

buyurdu. Hz. Âişe daha sonra yaptığı bu açıklamayı ayetle desteklemek üzere: ‘Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez’ ayetini okudu.⁵² Görüldüğü gibi bu hadislerin hangi bağlamda, kim için ve neye binaen söylendikleri tespit edildiği takdirde tenkit edilmelerinin önüne geçilmiş olacak, doğru anlaşılmalarda da hiçbir problem kalmayacaktır.

Siyak ve sibakı veya illeti ve hikmeti düşünülmeden itiraz edilen “Ateşte pişen yiyeceklerden dolayı abdest alın”⁵³ hadisi de bu konuda örnek verilebilecek rivâyetlerdendir. Çünkü hadisin zahirine bakıldığında ateşte pişen yemegin yenilmesi durumunda abdestin bozulacağı bundan dolayı da her yemekten sonra abdest alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Oysa bunun izah edilebilir bir mantığı yoktur. Hâlbuki bu rivâyet, ortaya çıkış sürecindeki dilsel, sosyal ve kültürel bağlamı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde burada kastedilenin “ateşte pişen şeylerden sonra ellerinizi yıkayınız” olduğu anlaşılacaktır. Asr-ı saadette kullanılan dilin, değişime uğramadan günümüze ulaşmasının zorluğuna yukarıda işaret etmiştik. Dolayısıyla dildeki değişimin zamanla metinlerin farklı anlaşılmasına zemin hazırlaması kaçınılmaz olmuştur. Bunun basit örneklerinden birisi bu rivâyettir. Zira hadiste yer alan ve bizim bu gün sadece abdest için özel bir ıstılah olarak kullandığımız vudû’ kelimesi Arapçada aynı zamanda el ve ağız yıkama anlamına da gelmektedir.⁵⁴ Vudû’ kelimesinin anlam dünyasını göz önünde bulundurmadan sadece abdest anlamı yüklediğimizde hadis fikhî açıdan tartışmalı hale gelmektedir. Oysa hem suyun kıt olduğu hem de temizlikte su kullanma kültürünün zayıf olduğu bir topluma gönderilmiş olan Hz. Peygamber, muhtemelen yemekten sonra ellerini üstlerine süren bu insanları su kullanmaya ve ellerini-ağızlarını yıkamaya alıştırtmak için vudû’ kelimesini kullanmıştır. Aksi takdirde hadisin zahiri manasının aklen ve şer’an kabul edilebilir bir tarafı yoktur.⁵⁵ Hadis lafızlarının yanlış anlaşılmasına dair çarpıcı bir örnek de Hz. Peygamber’in aklıktan dolayı karnına taş bağladığına dair rivâyettir. Müslümanlar arasında çokça kullanılan bu rivâyet İbn Hibbân el-Bustî tarafından tenkit edilir. Ona göre Hz. Peygamber’in karnına bağladığı taş/el-hacer kelimesinin aslı “izarın bir parçası/el-hucz” kelimesidir. Diğer taraftan İbn Hibbân “rabbim bana yedirir, içirir” rivâyetinden hareketle Allah’ın, yedirip içirdiği kişiyi karnına taş bağlayacak kadar aç bırakmayacağını, üstelik taşın da açlığı gideremeyeceğini söyler. Hz. Peygamber’in aklıktan dolayı karnına taş bağladığına dair rivâyetlerin yanlış

⁵² Bedruddin ez-Zerkeşi, *Hz. Âişe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, trc. Bünyamin Erul, Otto Yay., Ankara 2015, s. 42-44.

⁵³ Müslim, *Hayız*, 9; İbn Mâce, *Taharet*, 65.

⁵⁴ İbn Esir, *en-Nihâye fi Garîbi’l Hadîs ve’l-Eser*, el-Mektebetü’l-İlmiye, Beyrut I-V, V/195.

⁵⁵ Diğer taraftan hadisin mensuh olabileceği de göz ardı edilmemesi gereken bir husustur Bu konuda bkz. Ali Osman Koçkuzu, *Hadislerde Nasih-Mensuh*, İstanbul 1985, s. 196-200.

anlaşıldığını iddia eder.⁵⁶

Bu konuda verebileceğimiz bir başka misal de Cuma guslünün vacip olup olmadığına dair rivâyettir. Bir kısım tartışmaların ve ihtilafların⁵⁷ ortaya çıkmasına da sebep olan husus, bu rivâyetin, hangi bağlamda söylendiğinin bilinmemesi ya da göz ardı edilmesidir. Ebû Hureyre, İbn Ömer ve Ebû Said el-Hudrî gibi önde gelen sahâbe rivâyetlerine bakıldığında Cuma günü gusül abdesti almak mutlak vacip olup bağlayıcıdır.⁵⁸ Oysa Buharî ve Müslim'in Urve'den naklettikleri Hz. Âişe rivâyetinde bu guslün emredilişinin illeti ve hikmeti ile ilgili olarak şu açıklama yapılmaktadır: “*İnsanlar Medine dışındaki köylerden/mahallelerden Cuma namazı için geliyorlar ve toz-ter içinde kaldıklarından, kokuyorlardı. Bir gün Resulullah benim (Hz.Âişe) yanımda iken, yanına onlardan böyle biri gelmişti. Bunun üzerine Peygamber (sav) “siz bu (Cuma) günler(i) için temizlenseniz ya! buyurdu.*⁵⁹ Taberanî de yine Hz. Âişe'den bu konuda şu rivâyeti aktarmaktadır: “*İnsanlar Cuma günündeki gusül abdesti(nin vücutbiyet) konusunda çok ileri gittiler. Hâlbuki olay benim evimde oldu. Sıcak bir günde üzerlerinde yün elbiselerle hurMâliklerinde çalışmış Medine dışındaki köylerden gelen bir grup Hz. Peygamber'in yanına girdi. Üzerlerinde kötü kokular vardı. Bunun üzerine Resulullah, “Cuma günü olunca yıkanınız” buyurdu.*⁶⁰ İbn Kuteybe de buradaki guslün vacip olmadığını, mescide gelecek kişinin kirlere ve kötü kokulardan arınarak mescide gelmesinin istendiğini ifade eder.⁶¹ Görüldüğü üzere hadis, o dönemin sosyal, kültürel ve iklim şartlarından bağımsız olarak değerlendirildiğinde birçok tartışmaya neden olmuştur. Oysa Hz. Âişe'nin de ifade ettiği üzere Cuma guslü ile ilgili emrin sebebi/illeti vuzuha kavuşunca mesele halledilmiş olmaktadır. Yani Hz. Peygamber'in bu konudaki emri her zaman herkesi bağlayan mutlak bir emir olmayıp, fikhî anlamda bir vücutbiyet de ifade etmemektedir. Dolayısıyla hadis ve fikhî kitaplarında bu konuda yapılmış olan bir kısım tartışmaların da yersiz olduğunu düşünürüz.⁶² Hz. Âişe'nin bu rivâyetle ilgili olarak anlattığı gerekçeler göz önünde bulundurularak burada hükmün illete bağlı olarak değışebileceğini

⁵⁶ İbn Belbân, Alaüddin Ali b. Belbân el-Fârisî, *el-İhsan fi takribi Sahîhi İbn Hibbân*, Şuayb el-Arnâvud, Muessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991, VIII, 245. Bu konudaki tespitler için bkz. Mustafa Ertürk, “Hadis İlminde Metin Tenkidinin Uygulanmasına Yönelik Bazı Sorunlar,” *Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları II*, İstanbul 2009. s. 395, 396.

⁵⁷ Bu konudaki tartışmalar ile ilgili olarak bkz. İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis-Hadis Müdafası*, Trrc. Hayri Kırbaşoğlu, Kayıhan Yay., İstanbul 1989, s. 313,314.

⁵⁸ İlgili rivâyetler için bkz. İmam Mâlik, *Muvatta'*, Cuma, 2, 3, 4, 5.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/268-69.

⁶⁰ Zerkeşi, Hz. Âişenin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler, s. 65-66.

⁶¹ Bkz. İbn Kuteybe, *a.g.e.*, 314.

⁶² Bu tartışmalar konusunda bkz. Mâlik, *Muvatta'*, Cuma, 2, 3, 4, 5; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, 314, 315; Koçkuzu, *Hadislerde Nasih-Mensuh*, İstanbul 1985, s. 181,182.

söylemek mümkündür. İlet cemaati rahatsız edecek olan her türlü nafoş görünü ve kokudur. Bunun olmadığı durumlarda gusül abdesti zorunluluğu da ortadan kalkacaktır. Diğer bir ifadeyle illet var oldukça hüküm baki kalacak, illet ortadan kalkınca hüküm de zail olacaktır.

Meselâ kime niçin nerede ve ne zaman söylendiği göz ardı edildiği için bir kısım yanlış anlamalara ve fikhî tartışmalara neden olmuş olan Hz. Peygamber'in arazileri kiraya vermeyi yasakladığına dair hadis de konumuz için güzel bir örnektir. Buhari'nin Kitâbu'l-hars'ta Müslim'in ise Kitâbu'l-buyu'da yer verdiği rivâyete göre Hz. Peygamber arazilerin kiraya verilmesini yasaklamıştır. Bu rivâyet yalın olarak değerlendirildiğinde ان رسول الله نهى عن كراء المزارع şeklinde mutlak bir nehiy ifade etmektedir.⁶³ Bu ifadeden hareketle İmam Mâlik başta olmak üzere birçok kimse literal bir yaklaşımla zahiri manayı esas alıp arazilerin kiralanmasını yasaklamışlardır.⁶⁴ Oysa bu rivâyet bağlamı ile birlikte ele alındığında hiç de öyle olmadığı anlaşılacaktır. Zira Suyutî'nin tespitine göre arazi kiralama konusunda iki kişi anlaşamayıp aralarındaki anlaşmazlığı Hz. Peygambere taşımışlar, Hz. Peygamber de anlaşamadıklarını görünce bu işten vazgeçmelerini istemiştir.⁶⁵ Yani buradaki yasaklama sadece söz konusu olaya mahsus olup genel bir yasaklama değildir. Dolayısıyla hadisin ret edilmesini gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

Meselâ Ebû Dâvûd'un naklettiği “Ben müşriklerin arasında oturup onların ateşiyile aydınlanan her Müslümandan beriyim” hadisi⁶⁶ buna örnek verilebilir. Bu rivâyetin bu haliyle (özellikle günümüz açısından) bir kısım anlama problemlerine yol açacağı aşikârdır. Zira mevcut dünya düzeninde bir Müslümanın ya da her hangi bir İslâm toplumunun bu hadisten hareketle kendi dışındaki dünyadan soyutlanıp kabuğuna çekilmesinin doğuracağı sonuçları tahmin etmek zor değildir. Bu durumda yapılacak şey hadisi varit olduğu tarihî ve toplumsal bağlamıyla birlikte ele alıp değerlendirmek olacaktır. Hz. Peygamber'in bunu ne zaman ve hangi şartlarda kimin için söylediği tespit edildiğinde mesele vuzuha kavuşacaktır. Bilindiği üzere Mekke döneminde Müslümanlar müşriklerden zulüm görüyor bundan ötürü de sıkıntı çekiyorlardı. Hz. Peygamber hicret emrini verdikten ve Medine'yi güvenilir bir belde haline getirdikten sonra Müslümanların hicret etmelerini istemiş ve “Ben müşriklerin arasında oturup onların ateşiyile aydınlanan her Müslümandan beriyim” buyurmuştur. Zira artık müşriklerle birlikte yaşamaya ve onların zulümlerine katlanmaya ihtiyaç kalmamıştır.⁶⁷

Hz. Peygamber'in tıp ve tedavi konularında yaptıkları ve söyledikleri de

⁶³ Müslim, Buyu',87; Mâlik, *Muvatta'*, Kirau'l-Arz, 1, 5.

⁶⁴ Selef imamlarının bu konudaki görüşleri için bkz. Mâlik, *Muvatta'*, Kirau'l-Arz, 2.3.4.5.

⁶⁵ Suyutî, *Esbâbu vürûdi'l-hadis*, s. 12.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, Cihad, 95; Nesâî, Kasâme, 27.

⁶⁷ Bu konudaki bazı örnekler için bkz. Köktaş, *Hadis Usûlü Yazıları*, 112-223.

böyledir. Hadis kitaplarının “kitâbu’t-tıb”, kitâbu’t-tahâret, “kitâbu’l-et’ime ve’l-eşribe” vb. bölümlerinde yer alan birçok rivâyet değerlendirilirken aynı sorunlar yaşanmıştır. Zira bazı insanlar, bu rivâyetleri olduğu gibi kabul ederek, Hz. Peygamber’in tıp, sağlık, temizlik ve tedavi konularında kendi döneminin şartları ve imkânları çerçevesinde uyguladığı ve tavsiye ettiği her şeyi olduğu gibi kabul etmişler, netice olarak da bu rivâyetlerden her zaman herkesi bağlayıcı hükümler çıkarmaya çalışmışlardır. Bazı insanlar da tam tersine bunları zamanı geçmiş uygulamalar olarak değerlendirip reddetme yoluna gitmişlerdir. Oysa Hz. Peygamber’in tıp ve sağlık konusundaki sözleri de uygulamaları da o dönemin tarihi, sosyal ve kültürel şartları göz önünde bulundurularak okunmalı ve değerlendirilmelidir. Zira tamamen ihtisas ve tecrübe gerektiren tıp ve sağlık konusu, ne Hz. Peygamber’in alanı ne de görevidir. Ancak her insan gibi o da hastalanmış, kendi dönemindeki tedavi yöntemleriyle tedavi olmuş, ilaç yaptırmış ve kullanmıştır. Çevresindekilere de dönemin tedavi usullerinden olan hacamatı ve bir kısım bitki köklerinden yapılan ilaçları tavsiye etmiştir. Onun tavsiyeleri arasında ayrıca doğal ilaç sayılabilecek olan bal şerbeti, çörek otu vb. ürünler de vardır. Kuşkusuz Hz. Peygamber’in tavsiye ettiği sağlık alanındaki bu uygulamaların bir kısmı alternatif tıp bağlamında günümüz için de geçerli olabilir. Çağdaş tıbbın verileriyle desteklenmek kaydıyla bunda bir sakınca yoktur. Ancak sadece bu rivâyetlere dayanarak çağdaş tedavi usullerini veya tıbbî ilaçları protesto edip sünnete ittiba niyetiyle Hz. Peygamber dönemi tedavi yöntemlerinde ve ilaçlarında ısrarcı olmak anlaşılır bir durum değildir. Aynı şekilde bunları zamanı geçmiş dolayısıyla geçersiz uygulamalar olarak değerlendirmek de yanlıştır.

Bu konuda akla ilk gelen ve tarihi bağlamına göre değerlendirilmesi gereken devlet yönetimi, buna bağlı olan hukuki müeyyideler, Müslim-gayr-ı Müslim ilişkileri, had cezaları, nikâh-boşanma, kölelik ve cariyelik müessesesindeki bir kısım uygulamalar da böyledir. Diğer taraftan sütanne geleneği, kaylûle uykusu, öğle ve ikinci namazlarının serinlik vaktine ertelenmesinin tavsiye edilmesi, beslenme, infak, tasadduk, bereket vb. konularda hurmanın sıkça zikredilmesi, Coğrafi mekânlardan Uhut dağının ismen anılması, gibi tamamen coğrafya ve iklim şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmış uygulamalar da bu zaviyeden ele alınması gereken rivâyetlerdir. Ayrıca yeme-içme kültürü ve adabı, giyim-kuşam kültürü, temizlik vb. konulardaki rivâyetler ve uygulamalar da varit oldukları dönem, ortam ve şartlar muvacehesinde değerlendirilip yorumlanması gereken konulardır. Bu bağlamda hadis kitaplarının “kitâbu’t-tahâret”, “kitâbu’t-tıp”, “kitâbu’l-libas”, “kitâbu’l-et-ime ve’l-eşribe”, “kitâbu’l-meğazi”, “kitâbu’c-cihad”, “kitâbu’l-menakıb” vb. bölümlerdeki rivâyetlerde yer alıp bölgesel, tarihi ve sosyo-kültürel unsurları barındıran hadis/sünnet malzemesinin kahir ekseriyeti itibarıyla bu zaviyeden ele alınması gerektiğini düşünürüz.

V. Sonuç

Hadis ve sünneti doğru anlamının önünde bir takım engellerin varlığı bilinmektedir. Bu engellerin giderilip hadislerin daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için bazı çözüm yollarının olduğu da bilinmektedir. Bunlardan birisi esbâbu'l vürûd ilmidir. Ancak esbâbu'l-vürûdu bilmenin her zaman ve her hadis için tek başına bir çözüm olamadığı ortadadır. Özellikle itirazlara ve yanlış anlamalara açık bazı rivâyetler vardır ki bunları doğru yorumlamak için başka alternatiflere başvurulması gerekmektedir. Bunlardan birisi hadis ve sünnetin varit olduğu tarihî ve sosyal-kültürel ortamın göz önünde bulundurulması zaruretidir. Zira tamamen tarihî, sosyal, kültürel, coğrafi, fiziki ve beşerî şartlara bağlı olarak ortaya çıkan rivâyet metinleri ancak onları kuşatan tarihî bağlamlarıyla birlikte değerlendirildiğinde doğru anlaşılacaktır. Aksi takdirde “hadislere vücut veren hadiseler” ve “hadiseler üzerine varit olan hadisler” arasındaki ilişkinin kurulamaması durumunda tarihte ve günümüzde olduğu gibi hadisi/sünneti anlama konusunda bir kısım problemler zuhur edecektir. Bu problemlerin birincisi yanlış anlama ikincisi de reddetme olarak tezahür edecektir. Her iki husus da netice itibarıyla sünnete, dolaylı olarak da dine zarar verecektir. Bu problemlerin bertaraf edilmesi ve sünnetin doğru anlaşılması, mümkün olduğu kadar hadislerin tarihî bağlamlarının tespit edilerek rivâyetlere uygulanması ile gerçekleşecektir. Bu da ya aynı konudaki rivâyetlerin birlikte değerlendirilmesiyle ya da hadis/sünnetin ortaya çıktığı vasat olan asr-ı saadet ve sahâbe döneminin bir bütün halinde hadislerin sebebi vürûdu şeklinde değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır.

“Hadislerin Anlaşılmasında Tarihî Bağlamın Rolü”

Özet: Bu çalışmada rivâyet metinlerinin ortaya çıkış süreçlerindeki tarihî ve kültürel arka planın yeri ve bunun hadis değerlendirmelerindeki fonksiyonu irdelenecektir. Bu bağlamda hadislerle varit oldukları tarihî ortam ve şartlar arasındaki ilişki, bu ilişkinin nasların tarihselliği ve evrenselliği ile ilgili tartışmalardaki rolü ve özellikle de fikhu'l-hadis çerçevesinde hadis ve sünnetin doğru anlaşılmasındaki yeri örnekler üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır.

Atıf: Necmeddin ŞEKER, “Hadislerin Anlaşılmasında Tarihî Bağlamın Rolü (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVI/2, 2018, ss. 7-24.

Keywords: Hadis, Tarih, Tarihî Bağlam, Anlama, Arkaplân.